

Наталія Розінкевич,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-7292-1015>

e-mail: n.rozinkevych@kubg.edu.ua

ЕКОКРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ У КНИЗІ СЕРГІЯ ПЛОХІЯ «ЧОРНОБИЛЬСЬКА РУЛЕТКА. ВІЙНА В ЯДЕРНІЙ ЗОНІ»

У статті здійснено екокритичний аналіз твору Сергія Плохія «Чорнобильська рулетка. Війна в ядерній зоні», у якому Чорнобильська зона постає як символ багатовимірної екологічної травми. Розглянуто історичні, культурні та соціальні наслідки ядерної катастрофи 1986 року, а також вплив російсько-української війни 2022 року на цей простір. Крізь поєднання документального, публіцистичного та художнього дискурсів Сергій Плохій показує, що Чорнобиль не можна розглядати виключно як історичну подію: дослідник формує сучасний дискурс екологічної кризи, стає простором колективної пам'яті та символом відповідальності людства перед довкіллям. Текст включає свідчення очевидців, авторську інтерпретацію фактів та відтворює атмосферу зони відчуження, створює ефект присутності. Екокритичний аналіз дає змогу розглядати Чорнобильську зону як простір, де перетинається кілька вимірів: соціально-політичний, екологічний, історично-культурний та символічний. Соціально-політичний вимір виявляється у кризі глобальних інституцій та загрози ядерної безпеки під час окупації станції у 2022 році. Екологічний — у поєднанні наслідків техногенної катастрофи та воєнного насильства, що створює простір «подвійної травми». Історично-культурний вимір відображає спадок Чорнобиля як символ втрати, відновлення та національної ідентичності. Символічний — у метафоричному значенні зони як маркера глобальної вразливості цивілізації. Особливу увагу приділено Рудому лісу та іншим природним елементам, які стають свідками та активними учасниками подій, демонструючи, що природа може бути одночасно й жертвою, і агентом історії. Повернення лелек після бойових дій 2022 року інтерпретується як знак відновлення життя та природної гармонії. Книга Плохія дає змогу осмислити Чорнобиль як символ, у якому переплітаються минуле й сучасне. Захист території та стійкість людей демонструють, що Чорнобиль — не лише простір травми, а й символ опору, відповідальності та збереження національної ідентичності.

Ключова слова: екокритика, екологія, екологічна травма, екологічна криза, російсько-українська війна, нуклеарна катастрофа, мілітарний дискурс, сучасна українська література.

Вступ. Нуклеарна катастрофа — це масштабна аварія на радіаційно-ядерному об'єкті (атомна електростанція, підприємство цивільної атомної промисловості), наслідком якої є втрата контролю над ланцюговою реакцією, викид значних обсягів радіоактивних речовин у довкілля і, як наслідок, його широко-масштабне забруднення.

Подібні події мають багатовимірний характер: окрім техногенних та екологічних наслідків, вони спричиняють соціальні, культурні й екзистенційні потрясіння, що закарбовуються в колективній пам'яті та формують відчуття травми й екологічної кризи.

У цьому контексті книга Сергія Плохія «Чорнобильська рулетка. Війна в ядерній зоні» є багатоплановим наративом, у якому історичний аналіз поєднується з елементами репорта-

жу, мемуаристики й художньої оповіді. Фактологічний і образний плани переплетені: поряд із хронікою подій автор відтворює атмосферу Чорнобильської зони, передає емоції учасників і динаміку подій, включає голоси очевидців. Це створює ефект присутності, підсилений авторським баченням, що інтерпретує факти крізь призму історичної пам'яті та сьогодення.

Такий підхід дає змогу Сергію Плохію сформувати текст травми (свідчення), застороги (аналітика), пам'яті (мемуари, репортажі) та метафори (публіцистичні й художні інтерпретації), змушуючи замислитися над ціною людських вчинків і шляхами запобігання подібним катастрофам у майбутньому.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі образу Чорнобильської зони у творі Сергія Плохія як символу екологічного лиха, а також

у дослідженні того, як війна наклала на цей простір нові шари вразливості та трансформувала його сенс.

Виклад основного матеріалу. За Міжнародною шкалою ядерних подій (INES)¹, розробленою Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ), аварії класифікують від рівня 4 («аварія») до рівня 7 («велика аварія»)². Рівень INES-5 означає «аварію з ризиком для довкілля» (приклад — аварія на АЕС Трі-Майл-Айленд, США, 1979 року); INES-6 — «серйозну аварію» (зокрема, Киштимська катастрофа на хімкомбінаті «Маяк» у Челябінськ-40, нині Озерськ, Росія, 1957 року).

Хронологія ядерних аварій у цивільній атомній промисловості розпочинається з інциденту в Чок-Ріверській лабораторії (Онтаріо, Канада) 1952 року. Список воєнних аварій, відомих на сьогодні, відкриває паровий вибух і пожежа в ядерному реакторі Лейпцига (Німеччина) у 1942 році.

Найвищу сьому категорію (INES-7) отримали техногенні катастрофи на Чорнобильській АЕС 1986 року та японській АЕС «Фукусіма-1» 2011 року. Водночас саме Чорнобиль став глобальною подією найвищого рівня³: у доквілля потрапив майже повний спектр радіонуклідів — від легких ізотопів (йод-131, цезій-134, цезій-137) до важких елементів (стронцій-90, плутоній-239 тощо). У випадку «Фукусіми-1» переважало вивільнення легких ізотопів, насамперед йоду та цезію, що значно обмежило глобальний вплив порівняно з Чорнобилем.

Однак парадокс ядерної енергетики полягає в тому, що «атомні реактори майже не дають шкідливих викидів і навіть <...> постають одним із найбезпечніших способів генерувати електрику. <...> Якщо ми хочемо зменшити вплив на довкілля, а також продовжувати жити наші енергоємні економіки, мусимо докладати максимальних зусиль, щоб атомних станцій більшало. У нас просто немає вибору. Без цього, хай там скільки електромобілів виїдуть на дороги, зменшити викиди CO₂ не вдасться» (Кідрук, 2023, с. 43–44).

За статистичними підрахунками, ймовірність вибуху реактора становить один випадок

на сто тисяч років експлуатації. Однак такі дані є не лише сухою хронологією техногенних катастроф, а й формою конструювання колективної пам'яті. У цьому сенсі вони корелюють із підходом Моріса Галбвакса, який розглядав пам'ять як соціальний феномен, що формується через групові уявлення та практики (Halbwachs, 1992), а концепція культурної пам'яті Яна Ассмана, зі свого боку, підкреслювала важливість символічних форм (ритуалів, міфів, текстів), завдяки яким суспільство зберігає та передає травматичний досвід наступним поколінням (Assmann, 2011).

Ядерні катастрофи актуалізують досвід екологічної травми, що зберігається в колективній пам'яті. Це поняття тісно пов'язане з екокритикою, адже дає змогу осмислити наслідки катастроф в екологічно-екзистенційному вимірі.

Під «екологічною травмою» розуміють комплексне переживання катастрофи, яке порушує рівновагу між людиною та довкіллям і залишає тривалі психологічні, культурні й екологічні наслідки. Вона може бути спричинена як природними катаклізмами (землетрусами, повеннями, ураганами), так і техногенними аваріями (Чорнобиль, Фукусіма). У сучасному контексті до цього переліку додаються й воєнні дії, що руйнують екосистеми та породжують нові форми травматичного досвіду. Кожна катастрофа вписується в ширший наратив тривоги за майбутнє, недовіри до технологій та усвідомлення глобальної вразливості.

Тож поява екокритики як літературознавчого напрямку була зумовлена зростанням глобальної екологічної свідомості, усвідомленням меж технічного прогресу та наслідків антропогенного втручання в природу. Як літературознавчий напрям вона сформувалася наприкінці ХХ століття в англо-американському академічному середовищі. Основними завданнями цього підходу є аналіз репрезентації природи в художніх і документальних текстах, дослідження відносин людини та довкілля, а також критика антропоцентризму.

На відміну від класичного літературознавства, яке здебільшого трактувало природу як тло для людських дій і дзеркало внутрішнього світу, екокритика прагне надати довкіллю статус повноцінного «персонажа» або навіть суб'єкта. Природа зображується як активний учасник історії, здатний впливати на розвиток суспільств і формування культурних наративів. Література відповідно розглядається, з одного боку, як простір відображення людського досвіду, а з іншого — як середовище, де фіксується й «досвід природи», виражений у художніх образах і метафорах.

¹ Міжнародна шкала ядерних подій. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_шкала_ядерних_подій

² Список цивільних ядерних аварій. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_цивільних_ядерних_аварій

³ Порівняння аварій на Чорнобильській та Фукусімській АЕС. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Порівняння_аварій_на_Чорнобильській_та_Фукусімській_АЕС

У текстах екологічна травма виявляється через образи руїни, «мертвої» території, деградованого простору, а також через топоси страху, відчуження й пам'яті. Вона охоплює досвід як окремої людини чи спільноти, так і цілих ландшафтів, які є свідками та жертвами катастроф.

Екокритичний аналіз книги Сергія Плохія дає змогу розглядати Чорнобильську зону як простір багаторівневої травми, де перетинається кілька вимірів. По-перше, *соціально-політичний*: Чорнобиль свідчить про крах радянської системи та глобальну небезпеку ядерних технологій. Ігнорування МАГАТЕ інформації про воєнну загрозу 2022 року свідчить про те, що політичні інтереси переважають над безпекою («Іроссі <...> не спромігся осудити дії російських окупантів або зажадати чи бодай натякнути на виведення їхніх військ» (Плохій, 2025, с. 73)). Кризу міжнародних інституцій, які мали би гарантувати безпеку, але виявилися неспроможними, засвідчує факт: «ООН та її інституції виявилися нездатними зупинити захоплення» (Плохій, 2025, с. 85). «Чорнобильська зона стала місцем, де уряд спробував об'єднати дві стратегії — готувати країну до війни, нічого про неї не кажучи» (Плохій, 2025, с. 27).

Російська пропаганда використала міф про нібито українську ядерну зброю як аргумент для вторгнення, проте росіяни самі «стали жертвою власної маніпуляції» (Плохій, 2025, с. 92), тому що «були абсолютно не готові до таких бойових дій, які їх чекали в Україні» (Плохій, 2025, с. 97). Внаслідок цього Чорнобиль виявився «найбільш несподіваною ціллю цього вторгнення» (Плохій, 2025, с. 41), ареною боїв («бойові дії ведуться в самій зоні» (Плохій, 2025, с. 47)) і водночас інструментом шантажу («Російська агресія перетворила місце найважливішої ядерної катастрофи у світі на знаряддя війни» (Плохій, 2025, с. 64)). Те, що відбувалося в зоні, стало прелюдією до ще «небезпечнішої ситуації на Запоріжжі» (Плохій, 2025, с. 74). Використання станції як щита «від можливих українських атак» (Плохій, 2025, с. 97) лише підкреслює її політичну функцію і засвідчує безвідповідальність агресора, який свідомо наражає на небезпеку мільйони людей, перетворюючи цивільний ядерний об'єкт на елемент війни.

По-друге, *екологічний вимір*: зона відчуження залишається територією з унікальною екосистемою («первісний рай» (Гундорова, 2025, с. 11)), «мертвою зоною» радіаційного забруднення та невидимої загрози. Тут зберігаються ядерні відходи, а захоплення атомної станції, відповідно до міжнародного законодавства, розцінюється як «акт ядерного тероризму»

(Плохій, 2025, с. 57). Попри це, здійснюються спроби «ревіталізації» Чорнобиля — перетворення його на простір, вільний «від військ і війни» (Плохій, 2025, с. 28).

По-третє, *історично-культурний вимір*: Чорнобильська зона є простором культурної пам'яті, що поєднує кілька пластів історії. Вона символізує втрату домівок і традицій, розрив ідентичності, а також крах радянської міфології, вибудованої на замовчуванні катастрофи 1986 року.

Сьогодні ця територія знову актуалізується як поле «битви у новій війні» (Плохій, 2025, с. 25), де сучасна російсько-українська війна накладається на давню травму, породжуючи нові форми соластальгії — відчуття втрати дому, яке «українці переживали чимало разів протягом власної історії» (Козловець, 2025).

Події 2022 року, коли зона стала місцем «зустрічі російських розвідників та їхніх українських агентів» (Плохій, 2025, с. 171), контрастують із подіями 1986 року, які легалізували «початок українського постмодерну» (Гундорова, 2025, с. 9). Тож Чорнобиль виступає як багатовимірний символ — від радянської травми до сучасного досвіду війни, від джерела втрат до каталізатора культурних змін.

І, нарешті, *символічний вимір*: Чорнобиль є універсальною метафорою вразливості сучасної цивілізації. Якщо після 1986 року він асоціювався з «рукотворною бідой» (Плохій, 2025, с. 173), тобто домінувало його віктимізаційне (реально-трагічне) сприйняття (за Тамарою Гундоровою, с. 10), то згодом частково перетворився на туристичний об'єкт: відбулося сприйняття його як місця пам'яті, атракції та відродження. У 2022 році зона набула нового цивілізаційного сенсу й стала маркером глобальної небезпеки, «місцем двох трагедій» (Плохій, 2025, с. 173) — можливості повторного ядерного інциденту. Тут переплелися пам'яті про техногенну катастрофу й воєнні загрози, формуючи образ потенційної катастрофи планетарного масштабу.

Захоплення Чорнобильської АЕС російськими військами в лютому 2022 стало показовим прикладом крихкості екологічної безпеки в умовах війни — «як легко мирний атом може перетворити на “воєнний” і настільки вразливі до військового захоплення ядерні об'єкти» (Плохій, 2025, с. 176).

Через мілітарний і нуклеарний дискурси автор оголює колективну вразливість людства: «Російська окупація Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій має слугувати тривожним сигналом для світу, що показує, наскільки світ не готовий боротися з актами

ядерного тероризму, здійснюваними великою ядерною державою» (Плохій, 2025, с. 177–178). Тож війна в Україні розглядається як політичний конфлікт і як потенційна екологічна катастрофа планетарного масштабу.

Минуле й сучасне наклалися одне на одне: концепт «Чорнобиль» змінює свій звичний сенс і набуває нової значущості як символ воєнно зумовленої загрози та свідчення опору українців — «перемоги людського духу» (Плохій, 2025, с. 173), і водночас розширює розуміння поняття «екологічної кризи».

У традиційному визначенні «екологічна криза» розуміється як «напружені взаємини людського суспільства з природою, яким властива невідповідність розвитку продуктивних сил і виробничих відносин ресурсно-екологічним можливостям біосфери, наслідком чого є порушення природних умов життєдіяльності людини. <...> В історії розвитку людства відомо п'ять екологічних криз. <...>. П'яту (нинішню) кризу вважають найглибшою. Вона розпочалася у серед. 20 ст. через хімізацію виробництва у промислово розвинених країнах <...> Нинішню екологічну ситуацію в Україні також характеризують як кризову. Медико-біологічні, економічні та соціальні наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції спричинили в країні ситуацію, близьку до рівня глобальної екологічної кризи» (Гудков, 2009).

В екокритичних студіях Лоуренса Бюеля (Buell, 2005) та Роба Ніксона (Nixon, 2011) термін «екологічна криза» вживається ширше — він охоплює психологічні, соціальні та культурні наслідки руйнування довкілля, які виходять далеко за межі матеріальних втрат.

У постчорнобильському контексті криза проявлялася як відчуження людей від власної землі, втрата «безпечного світу» та недовіра до технологій. У сучасному українському досвіді Чорнобиль знову активізувався як символ — тепер уже в контексті війни. Руйнування промислових об'єктів, підлив Каховської ГЕС, загроза Запорізькій АЕС поглиблюють травму й формують нові образи екологічної кризи, де Чорнобиль стає центральною точкою пам'яті та попередження.

У книзі «Російсько-українська війна: повернення історії» Сергій Плохій, пригадує ранок 24 лютого 2022 року, коли розпочалася повномасштабна війна: «Я тоді працював над дослідженням міжнародної історії чорнобильської ядерної катастрофи» (Плохій, 2023, с. 17). Дослідник підкреслює, що «ядерні об'єкти, як-от Чорнобиль і найбільша в Європі Запорізька АЕС, стали новим полем битви, і з'явилися прямі або завуальовані загрози застосування ядер-

ної зброї» (Плохій, 2023, с. 18). «Ми маємо визнати нову реальність», — застерігає він, адже бойові дії на ядерних об'єктах створюють ризик катастрофічних наслідків.

Історія окупації Чорнобильської АЕС на початку війни стає для Сергія Плохія відправною точкою «подорожі у майбутнє» (Плохій, 2025, с. 17). Саме цій темі присвячена його нова книга «Чорнобильська рулетка. Війна в ядерній зоні» (2025), яка продовжує і розвиває сюжет, започаткований у першій праці — «Чорнобиль: Історія ядерної катастрофи» (2018), та частково у книзі «Російсько-українська війна: повернення історії» (2023).

Метафорична назва нової праці має багатовимірний сенс, поєднуючи досвід минулої катастрофи з трагічною воєнною сучасністю. Образ «рулетки» актуалізує мотив фатальної випадковості й ризику, що супроводжували аварію 1986 року, а в умовах російсько-української війни набуває нового звучання: захоплення Чорнобильської АЕС у 2022 році перетворило світ на заручника «ядерної гри», де на кону опинилися життя мільйонів і майбутнє довкілля.

Рулетка асоціюється з грою, де все залежить від випадку — «пощастить чи ні». У цьому контексті дії російських військових у зоні Чорнобиля постають як безвідповідальна «гра» з ядерною енергією, небезпека якої виходила далеко за межі України. Вислів «війна в ядерній зоні» позначає реальні бойові дії, що загрожують міжнародній безпеці, й символізує глобальну непередбачуваність ядерного чинника. У ширшому сенсі це метафора боротьби — ліквідаторів із радіацією, медиків із хворобами опромінення, суспільства з замовчуванням правди, пам'яті з забуттям, людини з технологіями, працівників станції з окупантами.

Тож назва книги синтезує дві травматичні події: катастрофу 1986 року та сучасну війну, підкреслюючи тяглість ядерної небезпеки й показуючи, як зона відчуження перетворюється на простір, де історична пам'ять перегукується з сучасними актуальними викликами.

Книгу Сергій Плохій присвятив «чоловікам і жінкам із зони відчуження» (Плохій, 2025, с. 5), які стали заручниками цієї патової ситуації, але виявили стійкість, мужність й обережність, усвідомлюючи ядерні ризики. Саме «їхні рішення, — за словами автора, — допомогли врятувати світ від нової Чорнобильської катастрофи» (Плохій, 2025, с. 16).

Збереження українського контролю над Чорнобилем і станцією засвідчило, що територія, яка протягом тридцяти шести років (на 2022 рік) асоціювалася з трагедією та небезпекою, залишилася частиною української дер-

жавності. Росія не змогла реалізувати сценарій узурпації ядерного об'єкта та використати його для шантажу.

Опір агресору став відстоюванням цивілізаційних і культурних цінностей: Чорнобиль — не просто географічна точка, це символ вибору й стійкості української нації перед зовнішньою загрозою. Як наголошує Сергій Плохій, «запеклий опір України російському вторгненню, задокументований у цій книжці, показав, що місто Чорнобиль і атомна станція залишилися українськими, а країна зберегла ідентичність, культуру й мову» (Плохій, 2025, с. 14).

Російська окупація Чорнобильської АЕС розпочалася вдень 24 лютого 2022 року й тривала тридцять п'ять днів. У ніч на 03 березня 2022 року було захоплено й Запорізьку АЕС, яку окупанти використовували «як прикриття, щоб тероризувати сусіднє українське місто артилерійським вогнем» (Плохій, 2025, с. 16).

Ретроспективний аналіз історії Славутича, наймолодшого міста України, розташованого «на давній українській землі» (Плохій, 2025, с. 41), й останнього, збудованого в СРСР (Плохій, 2025, с. 36–37), дає змогу розглядати його як уособлення складного спадку Чорнобильської катастрофи.

З екокритичної перспективи Славутич є прикладом «штучного ландшафту», сформованого не природною еволюцією, а як відповідь на техногенну катастрофу: мешканці змушені були залишити забруднену Прип'ять і формувати нове середовище. Переселення означало, з одного боку, фізичне переміщення, а з іншого — прагнення зберегти культурну тяглість. Символічним жестом стало перевезення з Прип'яті культурних артефактів, зокрема фортепіано для Палацу культури (Плохій, 2025, с. 36), що засвідчувало намагання відтворити ідентичність у новому просторі. Тож Славутич можна розглядати як «екологічний текст», у якому взаємодіють природний, соціальний і культурний виміри катастрофи.

Багаторівнева травма цього простору проявляється у двох часових площинах: поява міста як наслідок ядерної катастрофи 1986 року та його досвід окупації у 2022-му. Це накладає новий воєнний вимір на вже наявний техногенний і культурний контекст, демонструючи, як спадщина Чорнобиля трансформується та актуалізується в умовах сучасних загроз.

«Дорогою на Чорнобиль колони військової техніки пройшли через покинуте село Бенівку <...> на території, що мала високий рівень радіації <...>. Через пилюку, яку підняли танки, бронетранспортери, артилерійські установки та інша важка техніка, дозиметри в зоні пока-

зували в шість-вісім разів вищий рівень, ніж зазвичай» (Плохій, 2025, с. 45). Цей епізод промовисто ілюструє, як війна поглиблює екологічну кризу Чорнобильської зони: рух важкої техніки, що символізує мілітаризацію природи, підняв заражений пил і спровокував різке зростання радіаційного фону.

Унаслідок цього покинуті ландшафти перетворюються на простір «подвійної травми» — техногенної та воєнної, де природа виступає і жертвою, і співучасником загрози, породженої людськими діями. Дорога через покинуті села, спочатку зруйновані катастрофою 1986 року, а згодом зачеплені війною, уособлює циклічність руйнування та вразливості довкілля, яке стає ареною історії, пам'яті й насильства. Тож «мертва земля» набуває ще більш загрозливого виміру.

Прикладами зміщення уваги від локальної війни до глобальної екологічної кризи є момент, коли світова спільнота через вірусні відеокадри на YouTube дізналася про бойові дії на території Запорізької АЕС — найбільшої атомної електростанції Європи. Медіаобрази стали своєрідним «екологічним тригером» для глобальної свідомості: саме завдяки зображенням світ усвідомив масштаб небезпеки. У цьому контексті візуальна комунікація стає невіддільною частиною екологічного дискурсу.

Мілітарний (бій, танки, ракети) та нуклеарний (загроза катастрофи, радіація) дискурси тут теж поєднуються: вогонь, вибухи, військова техніка біля ядерного реактора символізують руйнування тонкої межі між техносферою та біосферою. Так виникає образ «зміщеної війни»: «війна в Україні» трансформується у «планетарну кризу», що загрожує всій цивілізації. «Після захоплення Чорнобиля на Заході здебільшого проігнорували те, що війна в Україні вже набула ядерного відтінку й загрожує радіоактивним забрудненням населення та довкілля. Тепер ситуація була іншою. Усі бачили кадри бою за ядерний об'єкт із залученням танків і пускових установок для керованих ракет. Тепер небезпеку серйозної ядерної катастрофи вже неможливо було ігнорувати» (Плохій, 2025, с. 82).

Події на Запорізькій АЕС накладаються на тінь Чорнобиля: стара травма перегукується з новою загрозою, породжуючи колективний страх. «Екологічний фантом» минулого живе в сучасності, а відчуття «другого Чорнобиля» робить тему універсальною та зрозумілою для світу. Так формується стан соластальгії — страху втратити безпечне середовище. «З Божої ласки світові вдалося уникнути ядерної катастрофи вчора вночі» (Плохій, 2025, с. 85) — ця

фразе, що поєднує метафору, гіперболу, антитезу й релігійно-символічний образ, звучить максимально експресивно й тривожно. Вона фіксує крихкість межі між життям і глобальною трагедією та наголошує, що виживання залежить не стільки від технологій чи міжнародних інституцій, скільки від випадку або «чуда». Це посилює усвідомлення екологічної вразливості планети.

Рудий ліс як меморіал екологічної катастрофи — один із найсильніших символів багатшарової екологічної травми Чорнобиля. Сосни, що набули іржаво-бурого кольору після радіаційного удару 1986 року, досі зберігають на собі сліди катастрофи: навіть нові дерева залишаються деформованими й зараженими, нагадуючи, що природа не відновлюється автоматично. Радянська практика «поховання» уражених сосен у «довгих траншеях» (Плохій, 2025, с. 99) створила своєрідні «братські могили» для лісу — промовистий образ смерті екосистеми, який персоніфікує довкілля як живий, травмований організм. Рудий ліс — це простір пам'яті, екологічний архів, де зафіксовані рани минулого й попередження для майбутнього.

Під час війни цей простір знову перетворюється на поле насильства: російські військові, ігноруючи загальновідомі свідчення про небезпеку («Про цей ліс згадували в кожній книжці та фільмі про Чорнобиль» (Плохій, 2025, с. 99)), рили окопи в найбільш заражених місцях. Так вони ще більше руйнували й без того нестабільне середовище, накладаючи воєнну травму на техногенну.

З одного боку, це було знеціненням елементарних правил безпеки, а з іншого — «оживлення» давньої рани, коли радіаційне минуле екосистеми накладається на теперішнє мілітарне насильство.

Рудий ліс — це активний простір пам'яті: він зберігає сліди катастрофи 1986 року і водночас стає свідком війни. Тут природа і людина знову вступають у конфлікт: агресія та безграмотність ставлять під загрозу саму основу життя, а екосистема продовжує зберігати шрами минулого. Образ Рудого лісу показує, що екологічна травма Чорнобиля не залишилася в минулому — вона актуалізується в нових кризах і перетворюється на універсальний символ колективної відповідальності за довкілля: «Рудий ліс <...> знову з'явився в новинах» (Плохій, 2025, с. 168).

Уривок про обстріл Славутича демонструє ключовий для екокритичного аналізу момент — природа діє як активний агент. «Нас захистила сама природа, адже вздовж траси було багато

дерев, які втратили крону, бо стояли на шляху ворожих снарядів» (Плохій, 2025, с. 150). Тут відбувається зсув від антропоцентричного бачення до екоцентричного: виживання місця залежить не тільки від людей, а й від сили природи. Дерев, що стали щитом, персоніфікуються як союзники, фактично замінюючи оборонні споруди. Сліди бою закарбовуються і в людській пам'яті, і в самому довкіллі — пошкоджені дерева стають мітками війни. Такий образ створює парадоксальну амбівалентність: природа водночас є і жертвою, і захисником.

Як природа інтегрується в наратив війни й стає символом колективної надії на відродження, засвідчують спогади місцевого жителя: «Орки поїхали, і через два-три дні прилетіло стільки лелек! Їх був просто мільйон» (Плохій, 2025, с. 164). Лелеки в українській культурі символізують життя й родинний затишок. У воєнному контексті їхнє масове повернення набуває нового сенсу — природного знаку перемоги та відновлення гармонії, підтвердження того, що Чорнобиль «житиме». Птахи персоніфікуються: вони ніби реагують на людську подію — відступ окупантів — і влітаються у символічний простір визволення.

«Ще 1986 року ліквідатори відчували те саме, коли бачили, що лелеки повертаються до зони відчуження. Вона поверталася до життя» (Плохій, 2025, с. 165). Паралель між 1986 роком і сьогоденням поглиблює образ: і тоді, після катастрофи, і тепер, після воєнних дій, приліт лелек сприймається як знак відновлення екосистеми та життєве пророцтво — надія на майбутнє. Тож довкілля стає носієм сенсів і є частиною колективної пам'яті, оживлюючи релікти традиційної екологічної міфології.

Сергій Плохій підкреслює, що війна перетворила ядерну енергію з технологічного ресурсу на фактор глобальної загрози, нагадуючи, що безпека цивілізації залежить від усвідомлення й відповідальності людей перед природою.

Висновок. Чорнобиль не можна розглядати лише як подію минулого: він є простором пам'яті, де війна накладає нові шари травми на вже ушкоджену територію. Природа, зокрема Рудий ліс, виступає свідком і учасником цих подій, демонструючи тісний зв'язок між екологічною катастрофою та воєнним насильством.

Сергій Плохій демонструє, як література формує дискурс, що поєднує історичний аналіз та особистий досвід працівників Чорнобильської АЕС. Це дає змогу створити нову оптику для осмислення Чорнобиля як минулої техногенної катастрофи та сучасного виклику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Assmann Jan. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press. 2011. https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization
2. Buell Lawrence. *The Future of Environmental Criticism*. Blackwell, 2005.
3. Гудков Ігор, Гайченко Віталій. Екологічна криза. *Енциклопедія сучасної України*. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т. 9. URL: <https://esu.com.ua/article-18679>
4. Гундорова Тамара. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм. Київ: Комубук, 2025. 392 с.
5. Кідрук Макс. Теорія неймовірності. Сімдесят історій про все на світі. Рівне: Бородатий Тamarin. 2023. 304 с.
6. Козловець Ліза. Природа як повноправний персонаж — як працює екокрітика? Культура читання і мистецтво книговидавання. 13.06.25. URL: <https://chytomo.com/pryroda-iak-povnopravnyj-personazh-iak-pratsiue-ekokrytyka/>
7. Міжнародна шкала ядерних подій. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_шкала_ядерних_подій
8. Halbwachs Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press. 1992. https://www.academia.edu/1411582/Halbwachs_Coser_On_Collective_Memory
9. Nixon Rob. *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard UP, 2011.
10. Плохій Сергій. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2023. 400 с.
11. Плохій Сергій. Чорнобильська рулетка. Війна в ядерній зоні. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2025. 224 с.
12. Порівняння аварій на Чорнобильській та Фукусімській АЕС. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Порівняння_аварій_на_Чорнобильській_та_Фукусімській_АЕС
13. Список цивільних ядерних аварій. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_цивільних_ядерних_аварій

REFERENCES

1. Assmann, Jan (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press [in English]. https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization
2. Buell, Lawrence (2005). *The Future of Environmental Criticism*. Blackwell [in English].
3. Hudkov, Ihor, & Haichenko, Vitalii (2009). *Ekolohichna kryza [Environmental Crisis]*. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*, NAN Ukrainy, NTSh, Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, Vol. 9 [in Ukrainian]. <https://esu.com.ua/article-18679>
4. Hundorova, Tamara (2025). *Pisliachornobylska biblioteka. Ukrainyskyi literaturnyi postmodernizm [Post-Chernobyl Library. Ukrainian Literary Postmodernism]*. Kyiv: Komubuk [in Ukrainian].
5. Kidruk, Maks (2023). *Teoriia neimovirnosti. Simdesiat istorii pro vse na sviti [The Theory of Improbability. Seventy stories about everything in the world]*. Rivne: Borodatyi Tamaryn [in Ukrainian].
6. Kozlovets, Liza (2025). *Pryroda yak povnopravnyi personazh — yak pratsiue ekokrytyka? [Nature as a full-fledged character — how does ecocriticism work?]* *Kultura chytannia i mystetstvo knyhovydannia* [in Ukrainian]. <https://chytomo.com/pryroda-iak-povnopravnyj-personazh-iak-pratsiue-ekokrytyka/>
7. *Mizhnarodna shkala yadernykh podii [International Nuclear Event Scale]*. Wikipedia [in Ukrainian]. https://uk.wikipedia.org/wiki/Mizhnarodna_shkala_yadernykh_podii
8. Halbwachs, Maurice (1992). *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press [in English]. https://www.academia.edu/1411582/Halbwachs_Coser_On_Collective_Memory
9. Nixon, Rob (2011). *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard UP [in English].

10. Plokhii, Serhii (2023). Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii [The Russian-Ukrainian War: The Return of History]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
11. Plokhii, Serhii (2025). Chornobylska ruletka. Viina v yadernii zoni [Chernobyl Roulette. War in the Nuclear Zone]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia». 224 p. [in Ukrainian].
12. Porivniannia avarii na Chornobylskii ta Fukusimskii AES [Comparison of the accidents at the Chernobyl and Fukushima Nuclear Power Plants]. Wikipedia [in Ukrainian].
https://uk.wikipedia.org/wiki/Porivniannia_avarii_na_Chornobylskii_ta_Fukusimskii_AES
13. Spysok tsyvilnykh yadernykh avarii [List of Civil Nuclear Accidents]. Wikipedia [in Ukrainian].
https://uk.wikipedia.org/wiki/Spysok_tsyvilnykh_yadernykh_avarii

Nataliia Rozinkevych,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-7292-1015>

e-mail: n.rozinkevych@kubg.edu.ua

ECOCRITICAL UNDERSTANDING OF THE CHORNOBYL ZONE IN SERGII PLOKHII'S BOOK "CHORNOBYL ROULETTE: WAR IN THE NUCLEAR DISASTER ZONE"

The article offers an ecocritical analysis of Serhii Plokhii's "Chernobyl Roulette: War in the Nuclear Disaster Zone", in which the Chernobyl Exclusion Zone is presented as a symbol of multidimensional ecological trauma. The study examines the historical, cultural, and social consequences of the 1986 nuclear catastrophe, as well as the impact of the 2022 Russia-Ukraine war on this space.

Through the interplay of documentary, journalistic, and literary discourses, Plokhii demonstrates that Chernobyl cannot be viewed solely as a historical event: it shapes contemporary discourse on ecological crisis, becomes a site of collective memory, and stands as a symbol of humanity's responsibility toward the environment. The text incorporates eyewitness testimonies, the author's interpretation of facts, and a reconstruction of the atmosphere of the Exclusion Zone, creating a strong effect of presence.

Ecocritical analysis makes it possible to conceptualize the Chernobyl Zone as a space where several dimensions intersect: socio-political, ecological, historical-cultural, and symbolic. The socio-political dimension is manifested in the crisis of global institutions and the threat to nuclear safety during the occupation of the plant in 2022. The ecological dimension emerges in the combination of the consequences of a technological catastrophe and wartime violence, producing a space of "double trauma." The historical-cultural dimension reflects Chernobyl's legacy as a symbol of loss, renewal, and national identity. The symbolic dimension is evident in the metaphorical meaning of the Zone as a marker of global civilizational vulnerability.

Special attention is given to the Red Forest and other natural elements, which act as both witnesses and participants in events, showing that nature can simultaneously be a victim and an agent of history. The return of storks after the 2022 hostilities is interpreted as a sign of life's renewal and the restoration of natural harmony.

Plokhii's book allows for the comprehension of Chernobyl as a symbol in which past and present are interwoven. The defense of the territory and the resilience of its people demonstrate that Chernobyl is not only a space of trauma but also a symbol of resistance, responsibility, and the preservation of national identity.

Keywords: *ecocriticism, ecology, ecological trauma, ecological crisis, Russia-Ukraine war, nuclear catastrophe, militarized discourse, contemporary Ukrainian literature.*

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Прийнято до друку 07.10.2025